

І. А. Малюта, кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки
Університету митної справи та фінансів

ПОСТКРИЗОВИЙ РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ТОВАРНОЇ ТОРГІВЛІ

Розглянуто проблему функціонування світового ринку товарів у сучасних умовах. Проаналізовано тенденції та особливості його розвитку під впливом глобальної трансформаційної кризи. Визначено чинники, що впливають на вразливість країни/регіону від “торговельних шоків”.

Ключові слова: міжнародна товарна торгівля; світовий ринок товарів; торговельний шок; глобалізація; міжнародні торговельні потоки.

The problem of functioning of the world merchandise market under modern conditions has been studied. The trends and peculiarities of its development under the influence of the global transformational crisis have been analyzed. The factors affecting the vulnerability of the country/region from the “trade shocks” were identified.

Key words: world merchandise trade; world merchandise market; trade shock; globalization; international trade flows.

Постановка проблеми. Глобалізація світогосподарських зв'язків, поглиблення міжнародного поділу праці знайшли своє вираження в розширенні торгівлі, її ролі у світовому ВВП. Частка світового експорту товарів і послуг у світовому ВВП зросла з 22 % у 1980 р. до пікового значення в 33 % у 2008 р., впала до 28 % у кризовому 2009 р., а в 2014 р., незважаючи на незвично низькі темпи зростання торгівлі, становила 30 %. Останні тенденції посткризового розвитку світового товарного ринку вказують на певні складнощі, низькі темпи відновлення ринку після кризи, деякі структурні зміни. Виклики посткризового періоду актуальні й для України, яка має вдвічі більший, ніж у середньому по світу, рівень залежності від світового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції розвитку світового господарства, у тому числі світового товарного ринку, досліджували такі вчені, як В. Сіденко [1], який визначає новітні фактори глобальної трансформаційної кризи, А. Мазаракі [2], котрий висвітлює сучасні чинники, що впливають на розвиток зовнішньої торгівлі України в умовах кризи; М. Деміна [3], яка визначає вплив процесів глобалізації на світову економіку та міжнародну торгівлю, М. Бобилева [4], яка досліджує окремі негативні кризові тенденції світового економічного співробітництва.

Мета статті – визначити динаміку і структуру міжнародної товарної торгівлі під впливом глобальної трансформаційної кризи; виявити основні фактори і тенденції розвитку світового ринку товарів; визначити чинники, що впливають на вразливість країни/регіону від “торговельних шоків”.

Виклад основного матеріалу. В посткризовий період існує низка ризиків і невизначеностей для світової економіки та розвитку світової торгівлі: вразливість країн, що розвиваються, та країн із транзитивною економікою через складні економічні та політичні умови в ряді країн, фінансова нестабільність і високий рівень безробіття в багатьох розвинених країнах, а також ризики, пов'язані з геополітичною напруженістю.

© І. А. Малюта, 2015

На думку В. Сіденка, характер походження сучасних кризових явищ неоднозначний і багатоаспектний, а їхній вплив на формування майбутнього світової економіки – багатоканалний і суперечливий [1]. Як зазначає науковець, зростання ступеня взаємозалежності через ринки товарів, послуг і капіталів, а також усе досконаліші засоби взаємної комунікації національних економік приводять до практично моментального перетікання коливань в інші країни і обумовлюють досить виражену пов'язаність циклічних коливань темпів економічного зростання в усіх основних групах країн світу. Сильніші коливання динаміки ВВП відчуватимуть країни, що мають у своїй внутрішній структурі вразливі місця (такі, наприклад, як недостатня якість ринкових інститутів, слабкість внутрішньої фінансової системи, обмежений потенціал попиту на внутрішньому ринку або профіль міжнародної спеціалізації, пов'язаний із підвищеною залежністю від світових кон'юнктурних коливань).

Світовий ринок товарів показав дуже повільні темпи зростання у 2013 р.: зростання вартості світового товарного експорту становило лише 2 %, світового імпорту – 1 % (середні темпи зростання експорту товарів з 2005 до 2013 рр. дорівнювали 8 %, товарного імпорту – 7 %) (табл. 1). Слід зазначити, що світовий ринок комерційних послуг відновлюється після кризи швидше, зростання експорту послуг у 2013 р. трималося на рівні 6 % [5].

Фізичні обсяги світової торгівлі у 2013 р. другий рік поспіль зростали такими ж темпами, як і світовий ВВП, а не вдвічі швидше, як це було раніше.

Характерною тенденцією є збільшення частки країн, що розвиваються, у світовому експорті товарів (подібні тенденції можна спостерігати і в імпорті). Так, у період з 1995 до 2000 рр. частка “країн G-20, що розвиваються” (11 країн-членів G-20, окрім розвинутих країн, тобто Аргентина, Бразилія, Китай, Індія, Індонезія, Республіка Корея, Мексика, Росія, Саудівська Аравія, ПАР і Туреччина) у світовому експорті збільшилась від 13 до 16 %, а з 2000 до 2012 рр., незважаючи на світову фінансову кризу 2009 р., цей показник виріс до 28 %.

Частка найменш розвинутих країн у світовому експорті була незначною протягом усього періоду, а частка інших країн, що розвиваються, зросла з 16 % у 1995 р. до 20 % у 2012 р. Таким чином, у сукупності частка економік, що розвиваються, у світовому експорті збільшилась з 33 до 48 % у зазначений період і наближається до частки розвинених країн, хоча імпорт розвинених країн, як і раніше, перевищує обсяги імпорту країн, що розвиваються [5].

Відповідно, відбуваються зміни в регіональній структурі світового товарообігу. Так, частка Європейського регіону (економіка якого перебуває у стані стагнації після кризи) у світовому товарному експорті впала з 43 % у 2005 р. до 36 % у 2013 р. Аналогічні зміни зафіксовані також у Північній Америці – зменшення у світовому експорті частки товарів з 21 до 17 % у зазначений період. Азіатський регіон продемонстрував збільшення частки у світовому товарному експорті з 24 % в 2005 р. до 30 % у 2013 р. [6].

Безперечно, існує позитивний зв'язок між торгівлею та економічним зростанням. Але, як зазначають експерти СОТ, важко встановити чи збільшення ВВП зумовлює зростання торгівлі, чи навпаки. Найімовірніше, що зв'язок взаємний і довготерміновий [5]. Тому, напевно, вищезазначені зміни в регіональній структурі світового експорту та перерозподіл на користь азіатського регіону пов'язані з тим, що середнє зростання реального ВВП у 2004–2013 рр., за даними МВФ, у країнах ЄС-27 становило 1,2 %, у США – 1,7 %, водночас середнє зростання ВВП у країнах АСЕАН-5 (Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Таїланд і В'єтнам) дорівнювало 5,2 %, в країнах Азії (29 країн, включаючи Китай, Індію, Індонезію та ін.) – 8,5 %.

У 2013 р. Китай зайняв перше місце за обсягами зовнішньої товарної торгівлі (11 % від світового товарообігу), обігнавши США (10,4 %). У п'ятірку провідних країн-експортерів товарів входять Китай (11,7 % світового товарного експорту в 2013 р.), США (8,4 %), Німеччина (7,7 %), Японія (3,8 %) та Нідерланди (3,6 %). В рейтингу провідних експортерів не було жодних змін порівняно з 2012 р., незважаючи на те, що Японія зазнала різкого зниження обсягів експорту на 10 %.

Світова товарна торгівля за регіонами та окремими країнами, 2005–2013 рр. [5]

Регіони та країни	Експорт					Імпорт				
	Обсяг, млрд дол.	Щорічні зміни, %				Обсяг, млрд дол.	Щорічні зміни, %			
		2013	2005–2013	2011	2012		2013	2005–2013	2011	2012
Світ	18 300	8	20	0	2	18 410	7	19	0	1
<i>Північна Америка</i>	2418	6	16	4	2	3195	4	15	3	0
США	1580	7	16	4	2	2329	4	15	3	0
<i>Латинська Америка</i>	736	9	28	-1	-2	773	12	26	3	3
Бразилія	242	9	27	-5	0	250	16	24	-2	7
<i>Європа</i>	6646	5	18	-4	4	6598	5	17	-6	1
ЄС	6076	5	18	-5	5	6004	4	17	-6	1
Німеччина	1453	5	17	-5	3	1169	5	19	-7	2
Франція	580	3	14	-5	2	681	4	18	-6	1
<i>СНД</i>	779	11	33	2	-3	574	13	30	6	0
Росія	523	10	30	1	-1	343	13	30	4	2
Україна	63	8	33	0	-8	77	10	36	2	-9
<i>Африка</i>	602	9	16	5	-6	628	12	18	9	2
<i>Середній Схід</i>	1347	12	40	6	0	779	11	17	8	6
<i>Азія</i>	6288	9	18	2	3	6341	10	23	4	2
Китай	2209	14	20	8	8	1950	15	25	4	7
Японія	715	2	7	-3	-10	833	6	23	4	-6

Провідними країнами – імпортерами товарів у 2013 р. були США (12,3 % світового імпорту), Китай (10,3 %), Німеччина (6,3 %), Японія (4,4 %) та Франція (3,6 %), причому остання потіснила в цьому рейтингу Велику Британію, товарний імпорт якої скоротився у зазначеному році на 5 %.

У товарній структурі світового експорту в 2013 р. продукція обробної промисловості становила майже 65 %, близько 22 % припадало на продукцію добувної промисловості, 10 % – на експорт сільськогосподарської продукції (табл. 2).

Світовий товарний експорт за основними продуктовими групами, 2013 р. [7]

Вид продукції	Обсяг, млрд дол., 2013	Частка у світовій товарній торгівлі, %	Щорічні зміни, %				
			2000– 2005	2005– 2013	2011	2012	2013
Сільськогосподарська продукція	1745	9,5	9	9	22	-1	6
Паливо і продукція добувної промисловості	3997	21,8	16	10	34	2	-3
Паливо	3258	17,8	17	11	37	5	-3
Продукція обробної промисловості	11 848	64,7	9	6	15	0	3
Металургія	454	2,5	17	5	25	-8	-6
Хімічна промисловість	2001	10,9	14	8	17	-2	2
Оргтехніка та телекомунікаційне обладнання	1750	9,6	6	4	4	0	4
Автомобілебудування	1348	7,4	10	5	17	1	4
Текстильна промисловість	306	1,7	6	5	17	-3	8
Швейна промисловість	460	2,5	7	6	18	1	9

Найбільше у 2013 р. знизився через падіння цін світовий експорт продукції металургії – на 5 % порівняно з попереднім роком, та експорт палива – на 3 %. Зниженню цін на метали сприяли слабкий попит, достатня пропозиція і високі рівні запасів. Ціни на нафту сильно коливалися протягом року через різні геополітичні фактори. Зростанням на 11 % характеризувався у 2013 р. світовий експорт інтегральних мікросхем і електронних компонентів, на 9 % – експорт одягу, на 8 % – текстилю [7].

Як зазначає В. Сіденко [1], в ході розвитку глобальних ринків не спостерігається стійкого зростання ролі одних секторів економіки і зниження ролі інших. Процеси реструктуризації міжнародного обміну відбуваються хвилеподібно, коли деякі галузі можуть розвиватися на певних етапах настільки швидко, що настає перенасичення світових ринків їх продукцією і виникає спонтанна необхідність у структурній корекції для відновлення оптимальних галузевих структурних пропорцій. У ході світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. відбулася чергова хвиля (після глобального економічного спаду 2001–2002 рр.) цієї корекції, коли дещо знизилися частки палива і чорних металів, а також автомобільної продукції, випуск яких досі мав виключно високі темпи зростання. І навпаки, знову може зрости частка високотехнологічних ринків, на які нині роблять ставку як на “локомотиви” виходу з кризи [1].

Виділимо основні тенденції розвитку світового товарного ринку в останні роки та фактори, які впливали та впливатимуть на ринок найближчим часом:

– Європейський Союз зазнав рецесії у 2012 р. (особливо гострої в зоні євро) та перебував у стані стагнації в 2013–2014 рр. Рецесія в ЄС значно впливала на обсяги торгівлі через велику частку ЄС у світовій торгівлі (близько 1/3 світової торгівлі товарами і послугами). Високий рівень безробіття в євроні (близько 12 % у 2013 р.) може виступати гальмом на попит у світовому імпорті протягом деякого часу;

– зниження темпів зростання економік США, Японії, низький попит на імпорт, слабке зростання експорту в США і навіть його падіння в Японії у 2013 р. Заходи податково-бюджетного та грошово-кредитного стимулювання в Японії, відомі як “абеноміка” (економічна політика прем’єр-міністра Японії Сіндзо Абе), призвели до зниження темпів зростання економіки до 1,5 % у 2013 р., а в другому кварталі 2014 р. Японія продемонструвала рецесію, найбільшу за останні 5 років (–7,3 %). У цілому для розвинених країн зростання економік становило у 2013 р. лише 1,1 %, порівняно з 1,3 % у 2012 р. і 1,5 % у 2011 р.;

– зростання волатильності фінансового ринку найбільш гостро відчувається в країнах з ринками, що формуються, для яких характерні великі дефіцити за рахунком поточних операцій, валютні кризи. Значно знецінились у 2013 р. національні валюти щодо долара в Індії, Аргентині, Туреччині, Індонезії, ПАР. У цілому відбулося зниження темпів зростання ВВП у країнах, що розвиваються, та країнах СНД, а саме: 4,4 % зростання у 2013 р. порівняно з 4,5 % у 2012 р. та 5,7 % у 2011 р. Громадянські конфлікти і територіальні суперечки в країнах Близького Сходу, Азії та Східної Європи, у тому числі анексія Росією Криму та військові дії на сході України, підвищують геополітичне напруження;

– торгівля “Південь-Південь”, як і раніше, демонструє динамічніші моделі та стає основним фактором для розвитку міжнародної торгівлі в цілому [8]. За 2002–2012 рр. відбулося зростання частки торговельно-економічного діалогу “Південь-Південь” з 1/5 до 1/4 світової торгівлі. Більшою мірою це зростання обумовлено торгівлею паливом (через високі ціни в зазначений період і збільшення попиту в країнах, що розвиваються) та комунікаційним устаткуванням, виробництво якого було переведено з розвинутих країн в ті, що розвиваються;

– уповільнення темпів зростання економіки Китаю та вплив структурних зрушень в економіці країни на її основних торговельних партнерів. Зокрема, у перспективі структурні зрушення у складі ВВП Китаю від інвестицій і чистого експорту до збільшення споживання домашніх господарств можуть вплинути на розмір і склад китайського імпорту [8]. Після світової кризи стимулювальний пакет китайського уряду привів до збільшення частки інвестицій у ВВП для підтримки нових стратегічних галузей промисловості, урбанізації, будівництва соціального житла, а також розвитку інфраструктури і високих технологічних продуктів. Частка чистого експорту у ВВП знизилася з 8 % у 2008 р. до 3,5 %, в основному в результаті різкого уповільнення темпів зростання експорту. Враховуючи великі обсяги економіки Китаю, значні зрушення в складі торгового кошика впливають на світові ціни на сировинні товари та умови торгівлі для інших країн, особливо для країн – експортерів ресурсів з Африки;

– різке падіння цін на нафту вплинуло на глобальну економіку, ввело в стан шоку економіку країн – експортерів нафти та похитнуло їх позиції на світовому товарному ринку. Синергетичний ефект впливу на нафтові ціни мають як геополітичні, так і економічні процеси (попит на енергоносії, що знижується, надлишкова пропозиція на тлі активного розвитку проектів альтернативної енергетики).

Характерною особливістю торговельної політики країн світу під час економічної кризи та в посткризовий період була відсутність хвилі протекціонізму [5]. Замість цього і

розвинуті країни, і ті, що розвиваються, застосували програми макроекономічних стимулів і знизили рівень торговельних обмежень. Як зазначають експерти СОТ, емпіричні дані свідчать про те, що членство в СОТ діє як стримуючий фактор для використання обмежувальних заходів у період кризи. Крім того, для країн, що розвиваються, були доступні інші інструменти, які краще підходять для боротьби з падінням попиту і макроекономічною нестабільністю. Мала місце, наприклад, скоординована відповідь з боку країн G-20 щодо макроекономічної політики і торгівлі, з їх зобов'язанням утримуватися від введення нових бар'єрів у торгівлі.

Подібні тенденції становлення механізмів скоординованої глобальної антикризової політики, що здійснюється за прямої участі глобальних регулівних інститутів, характерні для сучасного етапу розвитку світового господарства. Починаючи з часів кризи 2008–2009 рр., ця тенденція обумовлює інституалізацію глобальних антициклічних механізмів за допомогою прийняття узгоджених глобальних принципів антикризової політики, які виробляються в рамках G-20, G-7, ООН і глобальних фінансових інститутів, а також формування нових регулівних інститутів, таких як Рада фінансової стабільності, створена G-20 [1].

Серед цих принципів у тому числі й такі, як необхідність тісної координації дій та недопущення односторонніх дій, що шкодять іншим учасникам світової економіки; незастосування протекціонізму і забезпечення свободи руху товарів, послуг та інвестицій; забезпечення більшої керованості економічних процесів, формування нової етики бізнесу (зокрема, соціальної відповідальності корпорацій) тощо.

Різні країни чи регіони мають різний ступінь вразливості від кризи або її наслідків. Глобальну вразливість від торгових потрясінь можна виміряти за допомогою розміру “торговельного шоку” для країни/регіону та його розміру у ВВП [9]. Розмір торговельного шоку вимірюється через падіння обсягів експорту, викликане різким скороченням світового попиту і зміною умов торгівлі (зміна середніх експортних цін щодо імпортних).

На рівні країни на вразливість від торгових шоків впливає ступінь експортної спеціалізації. Найсильніше страждають від торговельних шоків країни з високою концентрацією експорту в енергетичному секторі, оскільки вони відчують сильні зміни сприятливих умов торгівлі. На експортерів продукції обробної промисловості також значною мірою впливають торгові потрясіння, але вони стикаються переважно з негативними наслідками попиту. Вплив торговельних шоків на експортерів мінеральних ресурсів менш сильний через те, що й ефект попиту, й ефект цін значущий, але не такий важливий, як для попередніх груп [9].

За дослідженнями експертів ООН, торговельні шоки були значущими для більшості країн у періоди буму, кризи й відразу після кризи. Зокрема, для нетто-експортерів (і, відповідно, імпортерів) сировинних товарів і енергії величезні торговельні шоки в основному відображають значні коливання в їхніх умовах торгівлі. Характерно, що країни з дефіцитом товарної торгівлі в докризовий період мали торговельні дефіцити і в 2013 р., і навпаки – для країн з позитивним балансом товарної торгівлі [8]. Рис. 1 демонструє, що існує низка країн, які аж до 2013 р. мали хронічні дефіцити в балансі товарів. Для більшості країн, розташованих у південно-західному квадранті графіка, дефіцит зовнішньої торгівлі товарами становив більше 10 % ВВП.

Прогнозована експертами ООН картина торгових шоків на найближчі роки припускає, що перспективи змін до істотних диспропорцій у торгівлі товарами обмежені. Очікується, що країни, для яких був характерний дефіцит балансу товарів у 2013 р., не відчують покращень балансу товарів і в найближчій перспективі. Більшість із цих країн – це найменш розвинуті країни, малоефективні експортери сировинних товарів, чисті імпортери енергії та продовольства.

Рис. 1. Баланси товарної торгівлі країн, 2013 р. порівняно з 2004–2007 рр., % ВВП [8]

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На низькі темпи зростання світової торгівлі в посткризовий період вплинуло поєднання таких чинників: низький попит на імпорт у розвинених країнах, помірне зростання імпорту в країнах, що розвиваються, невеликі темпи зростання експорту як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються.

Слабку динаміку міжнародної товарної торгівлі зумовлює ряд факторів, що останнім часом впливають на глобальну економіку, зокрема: уповільнення зростання економіки Китаю, падіння попиту на імпорт в Китаї, Бразилії та інших країнах з економіками, що розвиваються; падіння цін на нафту та інші сировинні товари; затяжний вплив рецесії в Європейському Союзі; сплески фінансової нестабільності в розвинених країнах і волатильність фінансових ринків у країнах, що розвиваються; зростаюча взаємозалежність світової економіки та тривала геополітична напруженість. Економісти СОТ зробили невтішний прогноз зростання світової торгівлі: у вересні 2015 р. до 2,8 % проти 3,3 %, заявлених ними у квітні, та у 2016 р. до 3,9 % проти попереднього прогнозу в 4,0 %.

Глобальну вразливість від торгових потрясінь можна виміряти за допомогою розміру “торговельного шоку” для країни/регіону та його частки у ВВП. На вразливість країни до торговельних шоків впливає ступінь експортної спеціалізації, рівень концентрації експорту в секторах, які значною мірою відчувають вплив змін світового попиту й умов торгівлі. Напрямки подальших досліджень пов’язані з вивченням теоретико-методологічних підходів щодо оцінки та аналізу торговельних шоків, а також впливу глобальних шоків на торговельні баланси.

Список використаних джерел:

1. Сиденко В. Модификация мировой экономики под влиянием новейших факторов глобального трансформационного кризиса [Электронный ресурс] / Сиденко В. – Режим доступа : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ekukrt_2012_5_3.pdf
2. Мазаракі А. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] / А. Мазаракі, Т. Мельник // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. – № 2. – С. 5–14. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/Vknteu_2011_2_2.pdf
3. Демина М. И. Глобализационные процессы в экономике: некоторые подходы и оценка их последствий [Электронный ресурс] / Демина М. И. – Режим доступа : <http://www.cyberleninka.ru/article/n/globalizatsionnye-protsessy-v-ekonomike-nekotorye-podhody-i-otsenka-ih-posledstviy>
4. Бобилева М. В. Динаміка розвитку світового економічного співробітництва у стратегічному вимірі [Електронний ресурс] / Бобилева М. В. – Режим доступу : http://www.kibs.kiev.ua/images/new-408_Dinamika_rozvitku_svitovogo_ekonomichnogo_spivrobinitstva_u_strategichnomu_vimiri.pdf
5. World trade report 2014. WTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wto.org>
6. World and regional export profiles 2013. WTO. October 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/world_region_export_13_e.pdf
7. International trade statistics 2014. WTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its_e.htm
8. World Economic Situation and Prospects 2014. UN [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/archive.shtml>
9. World Economic Vulnerability Monitor. UN/DESA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/en/development/desa/policy/publications/wevm.shtml>